

จิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ ในหอไตรปิฎก วัดบางแคใหญ่

สนั่น รัตน์ะ

วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

หากกล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังวัดบางแคใหญ่ ตำบลแควอ้อม อำเภอมั่นพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้ที่อยู่ในแวดวงศิลปกรรมไทยย่อมรู้จักจิตรกรรมที่ฝาประจัน (ฝากระดาน) ภูมิสงฆ์ที่เขียนเรื่องราวสงครามระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งน่าจะเป็นสงครามครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒) โปรดฯ ให้ไปขัดดาหัพที่ราชบุรีเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๕ แต่วัดบางแคใหญ่ยังมีจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรปิฎก ฝีมือช่างหลวงสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเพิ่งเปิดเผยให้ได้รับรู้กันทั่วไปเมื่อไม่นานมานี้

หอไตรปิฎก วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ ๑) เดิมปลูกไว้กลางสระน้ำ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกจากที่ตั้งปัจจุบันประมาณ ๕๐ เมตร ต่อมาถูกรื้อมาปลูกสร้างใหม่บนบกใกล้หอรบวัง โดยดัดแปลงยกพื้นให้สูงขึ้นเป็นอาคารสองชั้น ได้ดูแลใจ เจาะบันไดทางขึ้นภายในตัวอาคาร

ส่วนชั้นบนที่เป็นหอไตรปิฎกเดิมเป็นอาคารไม้ทรงไทย หลังคามุงกระเบื้อง ซ่อฟ้า ใบระกา หน้าบันแกะสลักไม้ประดับกระจกใหม่ทั้งหมด

ผนังรอบนอกเป็นฝาไม้แบบฝาปะกน เจาะช่องหน้าต่างใส่ลูกกรงเหล็ก ไม่มีบานหน้าต่าง มีประตูทางเข้าหนึ่งช่อง มีห้องเก็บตู้พระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่ง (ปัจจุบันไม่มีตู้พระไตรปิฎกเก็บรักษา) ประตูทางเข้าห้องชั้นใน ตรงกันกับตำแหน่งประตูทางเข้าด้านนอก หน้าต่างห้องด้านในมีกรอบซุ้มยอดแหลม ฐานกรอบหน้าต่างโค้งมน กรอบประตูหักมุมทั้งสี่ด้าน คล้ายกับกรอบประตูที่ภูมิสงฆ์

ฝาผนังด้านในต่อไม้เข้าลิ้นเป็นพื้นเรียบแบบฝ้างของจีน ฝาผนังด้านนอกมีร่องรอยลงพื้นดินสอพอง กับกาบเม็ดยะขาม ปิดทองลวดลายฉลุพุ่มข้าวบิณฑ์บนพื้นสีโศลินี ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานสีของพื้นและลวดลายให้เห็น เหลือเพียงเค้าโครงลวดลายเลือนราง

๒

จิตรกรรมเขียนอยู่บนฝาผนังด้านในห้องเก็บตู้พระไตรปิฎก เขียนด้วยสีฝุ่นผสมกาวบนพื้นไม้ที่เตรียมพื้นด้วยดินสอพองกับการแต้มมะขามเหมือนด้านนอก เป็นภาพเล่าเรื่อง โดยใช้ระยะห่างของดินสอพองและไม้คร่าวยึดฝาผนังเป็นกรอบภาพแบ่งเรื่องราวเป็นตอนๆ (ภาพที่ ๒) เนื้อหาของภาพมีทั้งพุทธประวัติ นโสดชาตก เนมิราชชาดก พระมาลัยบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เจดีย์จุฬามณี เทพชุมนุม และการปลงอัฐะกับมัญฐาน ๑๐ เป็นต้น เรื่องราวอาจจบในช่องเดียวหรือต่อเนื่องกับภาพที่อยู่ใกล้เคียงกัน

เนื่องจากหอไตรถูกปิดตายมานาน ทำให้ภาพเขียนถูกทำลายไปเพราะอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ความชื้นจากหลังคารั่ว การขาดการดูแลรักษาที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ตลอดจนการรื้อถอนโยกย้ายมาสร้างในที่แห่งใหม่ ทำให้ภาพจิตรกรรมหลายๆ ช่องหลุดล่อนเสียหายไปจนหมด ส่วนที่ยังคงเหลืออยู่ก็พร้อมจะหลุดล่อนได้ทุกเวลา

อย่างไรก็ดี ภาพจิตรกรรมได้แสดงให้เห็นเนื้อแท้ของศิลปกรรมฝีมือช่างรัชกาลที่ ๓ อย่างแท้จริง ทว่าสิ่งแปลกปลอมที่ปรากฏเข้ามาในภาพ คือเครื่องหมายกำหนดตำแหน่งตั้งแต่ครั้งที่รื้อย้ายเพื่อให้สะดวกในการประกอบใหม่ภายหลัง ตลอดจนร่องรอยต่อเติมโดยเด็กๆ ที่ขึ้นไปวิ่งเล่นซุกซนในระยะหลังช่วงที่อาคารไม่ได้ปิดแบบเมื่อครั้งอดีต

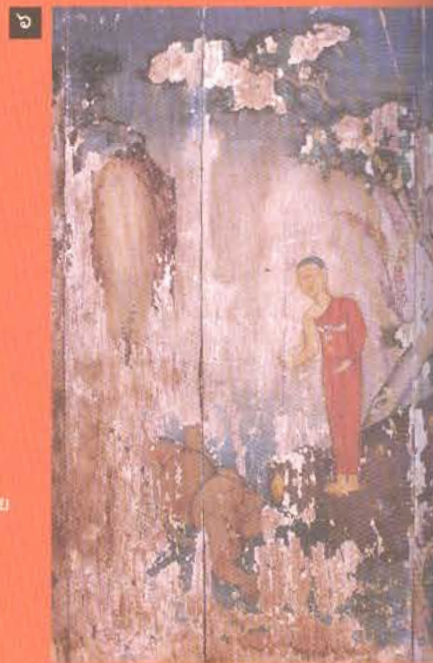
๓

๔

๕

๖

(ภาพที่ ๓) ภาพเล่าเรื่องพระนาคอินทรีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีเจดีย์จุฬามณีเป็นประธาน อยู่ตรงกลางภาพ เครื่องสังฆาแบบจีนวางอยู่บนแท่นคล้ายบันไดสีแดง มีภาพพระอินทร์สนทนากับพระนาคอินทรีด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเขียนกลุ่มเทวดา นั่งประคองธัญสินิจากหลังสีน้ำเงินเข้ม เห็นดอกไม้วางกระจายอย่างเป็นระเบียบเต็มผนัง (ผนังทิศใต้ฝั่งซ้าย)

(ภาพที่ ๔) ภาพเทพชุมนุมบนฉากหลังสีขาว นั่งประคองธัญสินีหันหน้าเข้าหากัน ด้านละสององค์ (ผนังทิศใต้ฝั่งซ้าย)

(ภาพที่ ๕) ระหว่างเทวดาทั้งสองด้าน ซึ่งตรงกับฐานเจดีย์จุฬามณี เขียนภาพพวงระย้าดอกไม้ประคองเครื่องมงคลจีน ได้แก่ โคมไฟ เหริษณูเงิน ค้างคาว และฟู่ห้อย เขียนอย่างประณีตงดงาม (ผนังทิศใต้ฝั่งซ้าย)

(ภาพที่ ๖) ภาพการปลงอสุภะกับมฤฐานสองตอน มีฉากหลังเป็นสีแดงและต้นไม้แบบจีน ด้านขวาเป็นพระภิกษุสงฆ์ยืนปลงอสุภะโลหิตกะ คือซากศพที่มีโลหิตไหลผ่านอวัยวะต่างๆ (ผนังทิศใต้ฝั่งซ้าย)

๘

๙

๑๐

(ภาพที่ ๗) ภาพรอยพระพุทธรูปบนผนังที่ มีมณฑล ๑๐๘ ประการ
เขียนปิดทองคำเปลวติดเส้นด้วยสีดำ มองดูคล้ายวิธีการเขียนลายรดน้ำ
ในส่วนของมณฑลรูปจักรวาลเขียนติดเส้นรายละเขียนด้วยสีแดงชาด (ผนังทิศใต้ฝั่งขวา)
(ภาพที่ ๘) ตอนล่างของภาพรอยพระพุทธรูป เขียนเครื่องตั้งบูชาแบบจีน
วางอยู่ตรงกลาง ด้านซ้ายมีภาพพระภิกษุสี่รูป ชาวบ้าน (ลบเลือน)
และฤาษีนั่งประคองธัญลี้ หันหน้าเข้าหาโต๊ะเครื่องบูชา (ผนังทิศใต้ฝั่งขวา)
(ภาพที่ ๙) ภาพการเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูป
ด้วยกระบวนพยุหยาตราขบวนมรด มีขบวนเรือสามลำ
มีพายแฉ่งกายแบบทหารเรือโบราณด้วยเสื้อผ้าสีเดียวกันทั้งลำ (ผนังทิศใต้ฝั่งขวา)
(ภาพที่ ๑๐) พุทธประวัติตอนโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์
เขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับในปราสาท มีพระอินทร์และพระพุทธรูปดำเข้าเฝ้า
ด้านนอกทางซ้ายเป็นภาพเทวดานั่งประคองธัญลี้ของคันหนึ่ง ทางขวาเป็นภาพพระพรหม
และเทวดานั่งประคองธัญลี้ (ผนังทิศเหนือฝั่งซ้าย)

(ภาพที่ ๑๑) ภาพนี้องค์ประกอบภาพคล้ายเรื่องเนมิราชชาดก ในสกุลช่างรัชกาลที่ ๓ คือตรงกลางภาพเป็นปราสาทหลังใหญ่ มีเทวดาถือพระขรรค์ประทับนั่งเป็นประธาน ชายและชาว เป็นภาพเทวดาเข้าเฝ้าในปราสาทอีกด้านละสององค์ จากหลังด้านซ้ายของปราสาทเป็นภาพอาคารสามหลัง มีหน้าจั่วแบบไทยหลังหนึ่ง หน้าจั่วแบบจีนหลังหนึ่ง และเป็นอาคารสองชั้นแบบจีนอีกหลังหนึ่ง ด้านล่างของภาพ มีสินเทาแบบบริบบิน ลักษณะเหมือนภาพจิตรกรรมผ่านมิ่งวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี (มิ่งทิศเหนือฝั่งขวา)

(ภาพที่ ๑๒) ภาพมโหสถชาดก ตอนสงคราม ๑๐๑ ทับ เป็นภาพขบวนเสด็จเดินทัพ มีทหารผู้ติดตามหลายเชื้อชาติ ทั้งเดินเท้าและขี่ม้า มีมือการเขียนและการวางองค์ประกอบภาพโดดเด่นและใช้สีสดใส (มิ่งทิศเหนือฝั่งขวา)

๑๑

๑๒

๑๓

(ภาพที่ ๑๓) ภาพมโหสถชาดกอีกตอนหนึ่ง แสดงเรื่องราวในพระ ตัวภาพมโหสถทรงเครื่องปิดทองยืนบนเกย มีบริวารหมอบกราบ อยู่เบื้องล่าง ตัวอาคารที่ติดกับกำแพงเมืองเป็นรูปทรงหน้าจั่วแบบ และอาคารใกล้เคียงกับประตูเมืองเจาะหน้าต่างสี่เหลี่ยมแบบไทยสองช่อง เจาะแบบโค้งกลมบนค้ำยันหน้าต่างจีนอีกช่องหนึ่ง มีภาพใบหน้าคนเดินกรอบหน้าต่าง (มิ่งทิศเหนือฝั่งขวา)

(ภาพที่ ๑๔) พุทธประวัติตอนปริณิพพาน (มิ่งด้านทิศตะวันออก)

(ภาพที่ ๑๕) ภาพพุทธประวัติตอนปาลิไลย์ เป็นภาพพระพุทธเจ้า บรมโสดนิม มีพญาช้างและวานรคอยเฝ้าปรนนิบัติ (มิ่งด้านทิศตะวันออก)